

25 jaar floristische ontwikkeling in de Oeverlanden

De grote variatie in grondsoortenopbouw en vochtigheidsgraad van de bodem, in combinatie met de in een deel van het gebied toegepaste diverse vormen van traditioneel landschapsonderhoud, zorgt dat de Oeverlanden plaats bieden aan een hoog aantal plantensoorten. Wel moet hierbij aangetekend worden dat veel van de ongeveer 500 soorten in relatief kleine aantallen voorkomen, en soms beperkt zijn tot een enkele groeiplaats en zelfs tot een enkel exemplaar. Dit hangt samen met het nog jonge karakter van de bodems in het gebied en haar situering aan de (rafel)rand van een grote stad met alle uiteenlopende gevolgen vandien. Hierdoor hebben enerzijds veel soorten de kans gekregen zich te vestigen, maar zich anderzijds nog niet goed kunnen uitbreiden, omdat op veel plekken dominante storingssoorten als brandnetel nog overheersen.

Nog steeds worden er nieuwe plantensoorten gevonden. Dit jaar loopt dit uiteen van een tamelijk algemene en allang verwachte soort als *blauw glidkruid* tot de *gele schijnpapaver*, een uit tuinen verwilderende soort, die inmiddels zijn weg naar

de Heukels, de flora voor professionele botanici, heeft gevonden. In de afgelopen jaren hebben we soorten als *vijfdelig kaasjeskruid*, *trosglidkruid* en de uitheemse *bolletjesvaren* kunnen bijschrijven. Als basis voor het bijhouden van de plantensoorten gebruiken we de door-

wrochte inventarisatie die door Nel Ypenburg in 2002 is uitgevoerd. Aangevuld met wat daarna nog vooral door medewerkers van de Oeverlanden gevonden is, komen we tot meer dan 500 soorten. Systematisch onderzoek naar verdwenen planten hebben we nog niet gedaan, maar erg veel zijn dat er niet, ondanks dat tamelijk veel soorten slechts één groeiplaats hebben. Voorbeelden daarvan zijn *aardaker*, *dotterbloem*, *Duits viltkruid* en *hondspeterselie*. Een indicatie hiervoor is dat de meeste soorten van eerdere inventarisaties ook nog door Nel Ypenburg werden gevonden. Al moet ik zeggen dat ik zelf de laatste zes jaar kleine plantensoorten als *lathyruswikke*, *ruige anjer* en *voorjaarsganzerik* niet meer ben tegengekomen, terwijl de fraaie *boslathyrus* en *heksenmelk* weg lijken te kwijnen.

Tussen het oeverpad en het meer liggen over een afstand van ongeveer 250 meter een aantal laaggelegen boezemlandjes. Op één daarvan is een redelijke populatie van de fraaie zwavelgeelbloeiende poelruit aanwezig, die in de maanden juni en juli bloeit. foto: Hans Bootsma

Naast het grondverzet vanaf de jaren vijftig tot in de jaren zeventig waardoor verschillende grondsoorten hun plaats in de Oeverlanden vonden, hebben daarna ook nog stortingen van puin en huishoudelijk afval plaatsgevonden. Zodoende zijn ook de nodige soorten via tuinafval in de Oeverlanden terecht gekomen. Daarbij komt verwildering uit tuinen voor, waarbij met name de nabijheid van het volkstuintencomplex 'Ons Buiten' een factor is. Zo nu en dan staan er bijvoorbeeld ineens een partij *daglelies* (*hemerocallis* sp.) te bloeien, die kennelijk uit weggegooid tuinafval zijn opgeslagen. Ook uit zaai-projecten rond de westelijke recreatiezone en uit de omgeving zijn soorten binnen de Oeverlanden terecht gekomen. Daarnaast bevatten delen van de Oeverlanden nog relictten van de flora van het voormalige veenweidelandschap.

Zeker hebben vele planten ook op spontane wijze hun weg naar de verschillende grondsoorten kunnen vinden. Nadat het westelijk deel van de Nieuwe Meer vergroot en uitgediept was, bleef er een breed lichaam van kalkrijk zand bij wijze van dijk in de oeverstrook liggen. De duinachtige begroeiing die hier ontstond was lange tijd één van de meest in het oog springende aspecten van de Oeverlanden. Hier verder vanaf bleef veen liggen en dit gedeelte is hoofdzakelijk in moerasbos veranderd, bij alle verschillen die door de hoogteligging bepaald worden. Op de laagste plekken is open water aanwezig met rietkragen voorzover de grazende Schotse hooglanders er niet bij kunnen. Het wordt onderbroken door de kleivlakte die ontstond na het storten van klei dat vrijkwam bij de bouw van de kantoorkolossen op de Zuidas. Op een ander gedeelte werd weer kalkarm zand gestort; bij de ingang tegenover het Mercure-hotel is een tijdlang een zogeheten gronddepot van de gemeente gevestigd geweest.

Verruiging

Vergeleken met de jaren tachtig maakt de begroeiing een dichtere indruk zoals op luchtfoto's is te zien. Zonder het maaien en terugzetten van hout zouden de open stukken verdwijnen en daarmee veel plantensoorten. Door het beheer dat al ten tijde van de acties voor het behoud van de Oeverlanden in de jaren tachtig op gang kwam, heeft de Oeverlanden zijn verscheidenheid behouden. Niet alleen zijn er graslanden, ook zijn er de minder vaak gemaaide ruigtes; naast bosgedeelten zijn er struwelen, met tal van doorkijkjes die de landschappelijke waarde en daarmee de ecologische variatie vergroten. Losstaande bomen, poeltjes, restanten van dijkes en

Volgens sommigen 'superonkruid': de imposante grote kaardebol waarvan de zaden in herfst en winter alleen door de handige puttertjes (distelvinken) uit de bloemhoofden gehaald worden.

illustratie: Chris Arntzen

heuveltjes, her en der knotwilgen en grienden dragen alle bij aan een structuurrijke omgeving.

In de loop van de jaren heeft wel een toenemende verruiging van de vegetatie plaatsgevonden. Vooral *braam* en de uit Japan afkomstige *rimpelroos* dringen op veel plaatsen op, terwijl ook exotische plaagplanten als *Japanse duizendknoop* en *reuzenbalsemien* zich laten gelden en de beheerders voor problemen stellen. Sommige voor duinvegetaties karakteristieke planten hebben het moeilijk gekregen. Desondanks vindt er ook een toename van een aantal markante soorten plaats.

Bomen- en struikenstructuur

Wat de bomen betreft overheersen *wilgen*. Op de laurierwilg en de bittere wilg na zijn alle andere tien in Nederland voorkomende wilgensoorten aanwezig. De opeenvolgende bloei van deze verschillende soorten zorgt ervoor dat vele insectensoorten van de late winter tot aan de vroege zomer van stuifmeel en nectar worden voorzien. Ondertussen zijn in de Oeverlanden steeds meer jonge *eiken* te zien. Deze slaan hoogstwaarschijnlijk

lijk op uit de *eiken* die langs de A4 geplant zijn, en waarvan de eikels door Vlaamse gaaien overall worden verstoppt als winterproviand en dan soms worden vergeeten. Bij een proces van voortgaande natuurlijke successie kunnen zij de dominante boom van de toekomst worden. Door het op veel plaatsen vochtige tot natte, voedselrijke karakter komen ook *els* en *vlier* in behoorlijke aantallen voor. Daarnaast in wat mindere mate de *es*, toevallig vooral in het door Schotse Hooglanders begraaide deel, waar ze in de winter last hebben van rundervraat.

Opmerkelijk is het verspreid voorkomen van zo'n veertig *appelbomen*, ongetwijfeld opgeslagen uit weggegooide klokhuizen. Daarnaast komen in lage aantallen *berk*, *zoete kers*, *linde*, *wegedoorn*, *hazelaar*, *lijsterbes* en *esdoorn* voor. Op het gebied van struiken is de in grote getale en oorspronkelijk niet rond Amsterdams voorkomende *rode kornoelje* opvallend, verder zijn er nog diverse *rozensoorten*, *meidoorn* en *kardinaalsmuts*.

Ruigten en bossen

Op veel plaatsen groeien nog veel ruige woekerplanten van voedselrijke grond als *akkerdistel*, *haagwinde*, *braam*, *grote klit* en *brandnetel*. Deze laatste is een belangrijke voedselplant voor de rupsen van enkele grote, kleurrijke vlinders. En trouwens verder nog belangrijk voor de nog steeds in de Oeverlanden voorkomende nachtegaal, die graag in door brandnetel en braam gedomineerde bosjes nestelt. Van de door boeren en tuiniers gehate akkerdistel zal geen enkele florist warm worden, maar deze ruigteplant is een bijna niet te overtreffen bron van nectar voor vlinders en andere insecten.

Op open vochtige plekken domineren vaak *koninginnekruid*, ook al een van de beste vlinder-trekkers, *watermunt* en *watermuur*. In dergelijke milieu's zijn voorts *kattenstaart* en in mindere mate *grote wederik*, *heelblaadjes*, *grote waterweegbree*, *penningkruid* en de zich langzaam uitbreidende *moerasmelkdistel*, de grootste inheemse kruidachtige

plant voor de komst van de *reuzenberenklauw*, aan te treffen. De laatste jaren breiden op veel plekken typische bossoorten als *bosandoorn*, *geel nagelkruid* en vooral *groot heksenkruid* zich uit, de laatste twee geholpen door het zadentransport via de vachten van Hooglanders. In de bossen nemen zo ook varensorten toe, voornamelijk de *gewone stekelvaren*.

De *eikvaren* groeit in toenemende mate op boomstammen in het moerasbos. Hier bevindt zich ook een flinke populatie van het voor dit deel van het land bijzondere *groot springzaad*, niet te verwarren met de verwante, uitheemse *reuzenbalsemien* die hier en daar welig tiert en als een plaagplant wordt beschouwd. *Moerasvergeetmenietje* bloeit ondermeer hier in de late lente uitbundig in de meer open, natte delen. *Salomonszegel*, *damastbloem*, *wilde hyacint*, *gevlekte aronskelk* en *daslook* zijn hier en daar in de drogere, delen van het bos te vinden. Ook de recente toename van *groot glaskruid*, vroeger gebruikt voor het poetsen van glas, is opvallend.

Graslanden

In de open gedeelten, onder andere de als natuurlijk grasland beheerde stukken, komen soorten als *beemdooievaarsbek*, *zeepkruid*, *sint-janskruid* en op enkele plekken *veldlathyrus*, *wollige munt*, *sikkelklaver*, *ijzerhard* en *akkerhoornbloem* voor, waarvan de meesten een tendens tot uitbreiding laten zien. Dit geldt zeker ook voor de steeds meer vaste grond aan de voet krijgende *wilde*

Massavegetatie van agrimonie, een beschermde plant die zich de laatste jaren zeer snel uitbreidt.

foto: Hans Bootsma

marjolein op de iets minder intensief beheerde plekken. Naast *koninginnekruid* en het spaarzaam in de Oeverlanden voorkomende *knoopkruid* de belangrijkste vlinderplant. *Marjolein* groeit vooral op droge, wat schrale grond met kalkrijk zand. Het voor het vee giftige *jakobskruid* maakt een explosieve groei door en zadelt de beheerders op met het probleem dat men het maaisel van de betreffende vegetaties in het koeiengebied niet tijdelijk kan laten liggen.

Bijna als symboolplant voor de Oeverlanden kan zo langzamerhand *gewone agrimonie* gelden. Deze nationaal toch enigszins als bedreigd te boek staande plant breidt zich de laatste jaren in hoog tempo uit, waarbij nog een steuntje in de rug werd gekregen van de Schotse hooglanders die de zaden met hun vacht verspreiden. Ook de buiten de duinen zeldzame *veldhondstong* profiteert hiervan, net als *groot heksenkruid*, *geel nagelkruid* en *klitsoorten*. Voor het overige lijken meer soorten schade van de rundervraat te hebben, te weten *groot hoefblad*, *riet*, *fluitenkruid*, *gewone berenklaauw*, *geveugeld helmkruid*, *verwilderde asters* en sommige bomen. Zelfs het giftige vingerhoedskruid en de als lastig beschouwde reuzenberenklaauw hebben hiervan te lijden. Met daarbij nog de soorten waarvan onbekend zal blijven of ze zich zonder de aanwezigheid van de koeien hadden kunnen uitbreiden of vestigen.

Op vochtige graslanden en ruigten breiden meer gewone soorten als *brunel*, *pinksterbloem*, *moerasvergeetmenietje*, *penningkruid*, *moerasspirea*, *grote waterweegbree* en *kattenstaart* zich uit. Ook de halfparasiet *grote ratelaar*, die grassoorten wat in toom houdt, is op diverse plaatsen aan te treffen. Op een klein aantal plekken is de mooie *poelruit* te vinden, met name in de boezemlandjes langs de oever van het meer, ongeveer halverwege het depot annex educatiecentrum en het recreatiegebied gelegen. Hier treft men verder nog de horstvormende *pluimzegge* aan, voorts *valse voszegge*, nog een groepje *geveugeld helmkruid* en *blauw gliedkruid*, ook dit in niet al te hoge aantallen. Wel in grote getale komt hier het uit Noord-Amerika afkomstige *oranje spingzaad* voor dat vanuit Aalsmeer de waterkanten in noordelijke richting veroverd heeft. In de boezemlandjes langs het meer goed gedijt zij goed, net in voedselrijke oeverruigtes op enkele andere plekken in ons land, met name het rivierengebied. In vegetatieve toestand lijkt zij op *groot springzaad*.

Bijzondere soorten

Uit verschillende biotopen en in willekeurige volgorde

zijn nog vermeldenswaard: de halfparasiet *kleverige ogentroost*, een voor de omgeving van Amsterdam karakteristieke pionier op vochtig zand die onder andere ook in de Bretten te vinden is. Verder nog het zeldzame, zeer fraaie, rosebloeiende *vijfdelig kaasjeskruid*, *Duits viltkruid*, een zeer zeldzaam dwergplantje dat op de stene grond langs het Anton Schleperspad groeit. Zo nu en dan verschijnen hier en langs andere paden de voor plantenkenners altijd leuke *echt duizendguldenkruid* en *rood guichelheil*. Aan het Jaagpad is nog altijd het *maarts viooltje* te vinden, dat hier bij uitzondering eerder wit dan blauwpaars bloeit.

De willekeurige bezoeker zal er al snel aan voorbij lopen, maar voor de botanische fijnproevers is het opmerkelijk dat liefst vier van de vijf in Nederland voorkomende *langbaardgrassen* in de Oeverlanden voorkomen. Te weten: *Zandlangbaardgras*, *eekhoorngras*, *dicht langbaardgras* en *gewoon langbaardgras*; op de laatste na allen zeer zeldzaam. Deze groeien vooral op zandige grond, bijvoorbeeld rond de recreatiezone.

Vermeldenswaard is, als vertegenwoordiger van het vroegere veenweidegebied, *veenreukgras* ter hoogte van

Rietorchis.

foto: Hans Bootsma

het Jaagpadbos, een mooie soort die met een bevertjesachtige bloeiwijze in april één van de vroegst bloeiende grassen is, en waar iedere natuurbeheerder in zijn nopjes mee zou zijn. Wat minder zeldzaam maar wel karakteristiek voor dit milieu is de eveneens rond deze plek voorkomende *tweerijge zegge*.

De laatste jaren duikt zo nu en dan de *bijenorchis* op. In 2007 verschenen twee grote, prachtige exemplaren, helaas waren ze door roof op deze plek geen lang leven beschoren. Dit lot treft soms ook de meer talrijke *rietorchis*, de op één na talrijkste orchidee in het land, en verder hebben ze vermoedelijk van rundervraat te lijden. De nationaal meest voorkomende orchidee, de minder opvallende *brede wespenorchis* is ook op veel plekken in de Oeverlanden te bewonderen.

Nieuwkomers

Rond de recreatiezone in het westelijk deel zijn bij de aanleg daarvan een aantal ecologische compensatieprojecten verwezenlijkt waarbij nogal wat soorten zijn ingezaaid. Op een aantal plekken hebben deze zich, mede dankzij het beheer, goed gehandhaafd, onder andere *bont kroonkruid*, *beemdkroon*, *blauwe knoop*, *knoopkruid*, *bevertjes*, *veldsalie*, *kleine pimpernel*, *gulden sleutelbloem*, *grote centaurie* en *knolsteenbreek*, kortom over het algemeen de meer kleurige planten van de dijken langs de grote rivieren. Sommige van deze soorten vertonen in de omgeving een neiging tot uitbreiding. Helaas is een aantal van deze soorten weer onder druk komen te staan doordat een baaitje de bestemming hondenstrandje heeft gekregen met als gevolg dat door de viervoeters flink in het zandige talud wordt gegraven.

Een ander kenmerk zijn de veelvuldig direct of indirect uit cultuur verwilderde planten. Een greep: een *kogeldistelsoort*, *puntwederik*, en de Noord-Amerikaanse *bolletjesvaren* langs de Nieuwe Meer. In 2008 werden *galega* bij de Ringvaart en de eenjarige uit Mexico afkomstige en als eenjarige sierplant gekweekte *pantoffelbloem* langs de Anton Schlepersplas aangetroffen, maar waren dit jaar weer verdwenen. Een opvallende exoot is het eerder genoemde *oranje springzaad*. Sommige soorten zijn in de Oeverlanden terecht gekomen door het storten van huis- en tuinafval of mogelijk door aanplant zoals het geval lijkt met een groep *herfsttijlozen*. Op veel plekken in de Oeverlanden gedijen *tuinarcissen*, die door veel mensen als nogal geculti-

veerd worden ervaren. Toch verwilderen ze langzaam op eigen kracht en bepalen daardoor mede het aanzien van het gebied in voorjaar.

Ook komen er nogal wat exotische houtgewassen in het gebied voor, aangeplant of verwilderd, dat blijft hier veelal onduidelijk. Te noemen zijn *boerenjasmijn*, *bruidsbloem*, *tuinzuurbes*, *kamperfoelie*- en *kersappelsoorten*, *trosroos*, *vleugelnootboom*, *pluimes*, *Noorse esdoorn*, *dwergekwee*, *dwergmispel* en *cotoneaster*.

Slot

Al met al voor zo'n klein oppervlak (ongeveer 60ha) een flink aantal plantensoorten, rond de 500. De organisatie op het gebied van planteninventarisatie Floron beschouwt 400 soorten voor één vierkante kilometer al als uitzonderlijk rijk. Menig gebiedsbeheerder zou daar jaloers op zijn, al zullen botanische puristen door de uiteenlopende externe invloeden er een gevoel van floravervalsing aan overhouden. Alles bijelkaar komen er in de Oeverlanden zeventien Rode Lijst-soorten voor. Hiervan zijn er nogal wat ingezaaid. Toch gaat het hier veelal om planten die zich mede door het beheer al jaren weten te handhaven en deels uit te breiden. En, zoals ik de bekende auteur op het gebied van ecologisch groenbeheer Arie Koster eens heb horen zeggen: 'De insecten die erop af komen, worden er niet bijgeleverd'.

Verder hebben de op sommige plekken massaal voorkomende ruigtekruiden als *brandnetel*, *braam* en *akkerdistels* ook hun ecologische functie. Ze zorgen voor een goede ondersteuning van het dierlijk leven en dragen ertoe bij dat de Oeverlanden zijn functie als groene scheg in de Amsterdamse groenstructuur goed kan vervullen.

De Oeverlanden zijn geen gebied voor zeldzame gentianen, zonnedauw, subtiele biesjes en rusjes, maar in elk deel van de Oeverlanden kan de stadsbewoner allerlei minder alledaagse planten aantreffen. Het is een aspect van een stuk natuur aan de rand van een grote stad met haar specifieke invloed; een aanvankelijk vergeten overhoek die niettemin op sommige plekken door velen als een stukje Nederland in de oertijd wordt ervaren.

Hans Bootsma.

Voor wie de volledige plantenlijst wil raadplegen zie de website: www.oeverlanden.nl/inventarisatie